

Stanko Mejač in Franci Kosem pred odhodom v novo domovino. Prvi je postal znan harmonikar, drugi duhovnik.

Zanje ni bilo poti domov

Muzej novejšje zgodovine Razstava arhivskih fotografij o slovenskih beguncih v Avstriji po letu 1945

Nekaj nehotih pomenljivega je v prostorski umestitvi male gostujoče razstave fotografij iz arhiva Rafaelove družbe o slovenskih beguncih v Avstriji po letu 1945, ki je še do 22. marca na ogled v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

ŽENJA LEILER

Če je Viteška dvorana, v kateri gostuje razstava, nekakšen prehod med koncem druge svetovne vojne in obdobjem po njej, kot ju v levem in desnem krilu muzeja prikazuje stalna razstava *Slovenci v 20. stoletju*, pa nas v pritličju naprej pričaka priložnostna razstava *Pot domov*. Tako prvo kot drugo naključje se še kako dotikata eksodus več kot dvajset tisoč Slovencev, civilistov in domobrancev, ki so v zadnjih dneh pred koncem druge svetovne vojne zapustili svoje domove in se umaknili v Avstrijo, nekaj pa tudi v Italijo. Čeprav so bili prepričani, da je umik začasen, se mnogi med njimi niso nikoli več vrnili.

Dvanajst tisoč domobrancev, tudi nekaj sto civilov, so britanske okupacijske oblasti v kupčiji za umik partizanske vojske iz Koroške vrnile. Večina je bila okrutno pobitih. Preživeli iz begunskih taborišč, med njimi velik del takratne slovenske družbene elite, pa so svoje nove domovine našli v Kanadi, ZDA, Avstraliji, Braziliji in predvsem v Argentini – ta je porodila tako imenovani argentinski čudež, povezano in vse do danes na različnih področjih aktivno slovensko izseljensko skupnost.

Fenomen brez primerjave

Medtem ko razstava *Pot domov* pripoveduje zgodbe ljudi, ki jih je krvavo kolesje obeh svetovnih vojn 20. stoletja neusmiljeno razteplo na različne konce sveta, iz katerih so se po koncu morij, nekateri tudi več let, s težavo vračali domov, razstava *Slovenci v 20. stoletju* pa begunstvu ne namenja pozornosti, 242 fotografij gostujoče razstave prikazuje podobo fenomena, ki mu v povojnem dogajanju v Evropi ni najti primerjave.

Razstava, ki je sicer ena od šestih različnih razstav, nastalih iz 20.000 fotografij obsežnega arhiva Rafaelove družbe, ki od leta 2006 krožijo po Sloveniji, zamejstvu in svetu, je bila zasnovana leta 2014. Vzroka sta bila dva: obeležitev 70. obletnice konca vojne in samega

eksodusa ter izid bogate fotografске monografije *Cvetoči klas pelina*. V založništvu Družine in Rafaelove družbe – ta je več kot stoletje stara ustanova za pomoč slovenskim izseljencem in zdomcem – ponudi knjiga več kot tristo arhivskih fotografij in shematičen zgodovinski prikaz slovenskega povojnega begunstva avtorice Helene Jaklitsch. Velik del v monografiji objavljenih fotografij je vključen tudi v tokratno, sicer postavitveno ne ravno ambiciozno razstavo, ki ji, žal, nekaj škode, vsaj v Ljubljani, dela povsem neprimerna osvetlitev.

Če je prostorska umestitev razstave nehoti pomenljiva, pa je še toliko bolj pomenljivo, da prvega relevantnega zgodovinskega prikaza tega begunskega fenomena ni prispevalo slovensko zgodovinsko pisanje, ampak sta zanj zaslužna tujca. Prvi je John Corsellis, britanski kveker in pacifist, ki je slovenskim beguncem ponudil humanitarno pomoč. Drugi je Marcus Ferrar, med hladno vojno dopisnik Reutersa iz Vzhodne Evrope: skupaj sta napisala knjigo *Slovenija 1945 – Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*, ki je izšla pred desetimi leti. Njena odlika je, da sta zunaj platnic pustila obtožujočo perspektivo beguncev pa tudi hladno ali celo brezbrizno refleksijo zgodovine. Monografijo sta napisala predvsem na podlagi pogovorov s preživeli in njihovimi potomci pa tudi na podlagi že pred tem v revijah in knjigah objavljenih spominov in

pričevanj ter dostopnih arhivskih podatkov.

Izjemna organiziranost

Nekaj drugega kot zgodovinopisje so seveda fotografije, ki pričevanjem dajejo konkretne obraze in okolje. Te podobe govorijo o izjemni organiziranosti begunskega življenja, ki ji po drugi svetovni vojni ni para.

Do 13. maja 1945 se je na Vetrinjskem polju, v popolnoma neurejenem begunskem taborišču, znašlo 35.000 civilistov in razoroženih vojakov različnih narodnosti, pet dni pozneje ločenih na civile in vojake. Že 15. maja pa so slovenski begunci izdali prvo številko, sicer na enem samem listu papirja, pa vendarle, informatorja *Domovina v taborišču*. Dan pozneje je Slovenski narodni odbor spisal odločbo o pripravi na vzpostavitev pouka za šoloobvezne otroke in le šest dni za tem je ta pouk tudi vsakodnevno (!) stekel. Čez mesec dni je bila vzpostavljena begunska gimnazija, katere izkaz o končani maturi je postal veljaven dokument za vpis na graško, pozneje pa tudi druge evropske univerze. Še pred vsem tem so begunci poskrbeli za ureditev bogoslužnega in molitvenega prostora – to so storili tudi povsod, kjer so jih nastanili pozneje.

Med 25. in 29. junijem so vetrinjske begunce premestili v druga taborišča, med njimi največ v Peggetz pri Lienzu, nekdanje delovno nemško taborišče, ki je z 2600 Slovenci

postalo največje slovensko begunsko taborišče. V njem so begunci vzpostavili tako rekoč vse institucije, ki so potrebne za normalno delovanje skupnosti: vzgojno-izobraževalne ustanove, od vrtca do gimnazije in strokovnih šol, splošno knjižnico, zdravstveno ambulanto, cele vrste obrtnih delavnic (šiviljsko, čipkarsko, krojaško, mizarstvo, čevljarstvo, sodarsko ipd.), zgradili so kapelo in prirejali množico dejavnosti, od športnih, kulturnih, verskih in izobraževalnih do razvedrilnih. Napisali so številne učbenike in literarna dela. Kljub temu da so jih novembra 1946 zaradi pritiskov jugoslovanskih oblasti, češ da jim gre predobro in se zato nočejo vrniti v Jugoslavijo, Britanci preselili v bistveno slabše taborišče Špital ob Dravi in za nekaj časa celo prepovedali delovanje gimnazije, to ni v ničemer usodno prekinilo njihove izjemne organiziranosti in medsebojne povezanosti.

Nasprotno, slovenski begunci so veljali za dotlej ne viden zglede skupnosti, ki se je v izrazito slabih okoliščinah samoorganizirala in vzpostavila vsakodnevno življenje, ki ga je Corsellis označil za taboriščni čudež. Velik del zaslug za to je šlo dejstvom, da so bili begunci izrazito verni, izjemno domoljubni in zavezani slovenskemu jeziku ter kulturi, da so bili pomemben del njih pripadniki slovenske predvojne in medvojne prosvetne, kulturne, politične, gospodarske in duhovniške elite pa seveda, da je bilo

med begunci tudi veliko otrok, za katere je bilo treba poskrbeti. To ne pomeni, da v begunski skupnosti, še zlasti na začetku, ni bilo konfliktov. Za nekatere so poskrbeli tudi infiltrirani udbovci. Pa vendar so sredi krutega in povsem negotovega časa, ki se je za njih nadaljeval tudi po vojni, pokazali neverjetno zmožnost tako čisto praktičnega kot moralnega preživetja in okrevanja, ki so ga morali začeti tako rekoč iz nič.

Razstavljene fotografije so nastale večinoma med letoma 1945 in 1950 v dveh od sicer štirih begunskih taborišč, v katerih so bili Slovenci v večini – v Peggetzu in Špitalu. Največji del pripada taboriščnemu fotografu Marjanu Hočevarju pa tudi Francu Šetini, Marjanu Kocmurju in drugim – to arhivsko gradivo sta dolga leta zbiral zakonca Majda in Alojz Starman iz Špitala in ga predala Rafaelovi družbi.

Razstavo uvaja kratek zgodovinski oris. Fotografije so na panojih razdeljene po posameznih tematskih sklopih, ki jih dopolnjujejo citati iz zapisa *Beg pred svobodo* dr. Kajetana Gantarja, ki je bil kot najstnik z očetom tudi sam begunec tako v Peggetzu kot Špitalu. Prikazujejo, kako je nastajalo novo življenje, kaj so delali, da bi preživeli, kako so organizirali zdravstveno oskrbo, izobraževalni sistem, prehrano, šolske, kulturne in športne dejavnosti, versko življenje, ki je bilo središče njihove duhovne oskrbe kot tudi središče skupnosti, kako so se poročali pa tudi umirali in kako so se znotraj vsega znašli najmlajši otroci.

Podobe, morda presenetljivo, ne kažejo ne stiske ne žalosti. Gledalec opazuje urejene, dostojanstvene, delavne, prešerne ljudi, vključene v vsakodnevno delovanje skupnosti. To je seveda logično – fotografi so bili tudi sami begunci, in ne, denimo, zunanji fotoreporterji, ki bi zasledovali človeške stiske – morda so tudi zato nekatere fotografije celo izrazito umetniške, druge priložnostne, tretje »zrežirane«, tudi ateljejske ... A nekaj begunske tragedije se je na posamezne vseeno vtisnilo. Še zlasti na posnetke, ki prikazujejo slovo, ko so begunci začeli odhajati v svoje nove domovine. Ti obrazi izražajo žalost, negotovost in stisko, upanje, da bodo še kdaj videli svoje domove in bližnje, ki so ostali v domovini, je vse manjše. Niso se podali na pot domov, ampak na pot, na koncu katere so si morali poiskati nov dom.

V begunskih taboriščih so organizirali številne obrtne delavnice in tečaje, kakršen je bil tudi šiviljski tečaj.

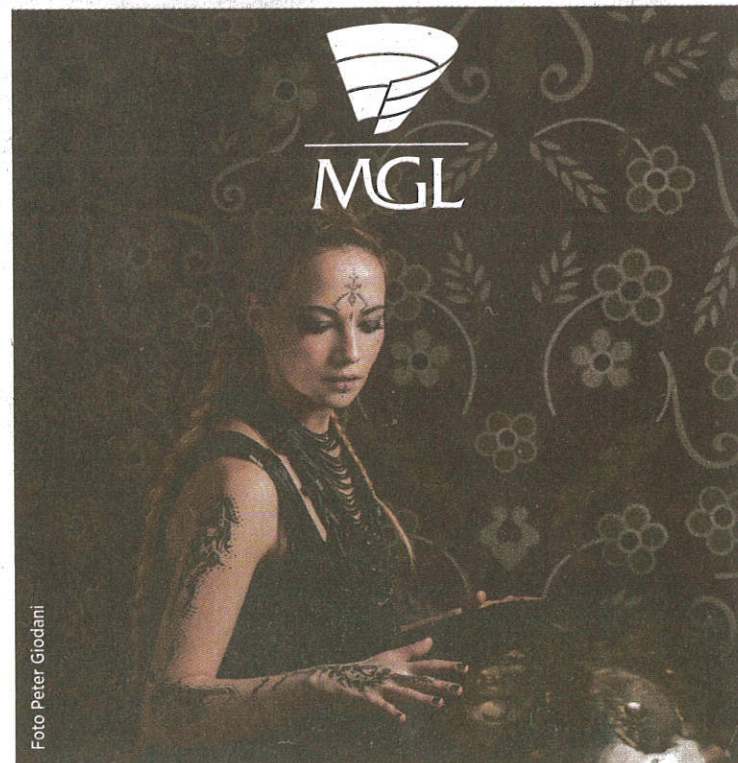

Foto Peter Giordani

TISOČ IN ENA NOČ

Po motivih libreta 1001 Katje Perat

Režiserka **Ivana Džilas** Avtor glasbe in glasbeni vodja **Boštjan Gombač**
Igrajo **Gregor Gruden, Viktorija Bencik Emeršič, Gregor Čušin, Tanja Dimitrievska, Jernej Gašperin, Karin Komljanec, Nina Rakovec in Domen Valič**
Glasbeniki **Blaž Celarec, Boštjan Gombač in Igor Leonard**

Premiera bo v torek, 1. marca, ob 20. uri na velikem odru. Ponovitev za izven v torek, 8. marca, ob 19.30

Vse informacije na www.mgl.si, telefon 01 2510 852, blagajna: od ponedeljka do petka (od 12. do 18. ure)